

ПАМ'ЯТІ ВИДАТНОГО ВЧЕНОГО-ЕПІДЕМІОЛОГА К. М. СИНЯКА

«Моє життєве кредо можна визначити коротко і чітко: я – українець за походженням та епідеміолог за покликанням, і ніколи не зраджував ні першому, ні другому»

К. М. Синяк

24 травня 2024 року виповнилось 100 років з дня народження видатного вченого-епідеміолога, громадського діяча, людини високих моральних якостей – Костянтина Михайловича Синяка. Спогади Миколи Ковгана про життя К. М. Синяка як особистості та вченого були надруковані в журналі «Профілактична медицина» (2012, № 2, с. 86–88). Публікуємо текст без змін, оскільки вважаємо його надзвичайно актуальним у сьогоднішні часи.

Так сталося, що за життя Костянтину Миколайовичу весь час доводилося боротися за правдиве висвітлення тих чи інших медичних і соціальних проблем. Він був правдолюбом і правозахисником талановитих молодих вчених. Від цього йому приходилося терпіти морально і матеріально. Мабуть така доля багатьох справжніх вчених, заслуги яких будуть гідно оцінені колегами наступних поколінь. Прізвища таких праведників науки назавжди залишаються в історії галузі, в якій вони працювали.

Народився К. М. Синяк на Житомирщині в селі Ходорівка Нововолинського району в багатодітній сім'ї, яка постійно жила в нестатках. Батьки були настільки безграмотні, що не могли навіть розписатись. Материних батьків «розкуркулили» і вислали до Сибіру, де вони й померли. В сім'ї було десятиро дітей. Костя був найменший з п'яти братів. Мати була берегинею, захисником і моральним наставником великої родини. Згодом Костя пов'язував свої спогади про неї зі світлим Шевченківським образом Матері: «Нічого кращого немає, як тая мати молода з своїм дитяточком...».

Як і більшість українських родин, не оминув сім'ю і голодомор 1932–1933 рр., проте вдалося вижити. Оскільки батько відмовився вступити до колгоспу, його назвали «куркулем». Дванадцятидушну сім'ю посадили на одну підводу і відвезли до залізничної станції, а звідти «товарняком» родину доправили в Луганську область в місця для переселенців. Через декілька років сім'ї вдалося повернутися додому, де Костянтин закінчив сім класів і вступив до Житомирського фармацевтичного технікуму.

Після закінчення першого курсу перебував на практиці в Довішевській районній аптеці, там, у 1941 році, його й застала війна. Коли Житомир уже був окупований німцями, Кості з великими труднощами

вдалось добратися додому. В селі йшли повальні арешти, наводився «новий порядок», вбивали людей нізащо. Так записав про ті сумні події К. М. Синяк в своїй книзі: «Старого рабина в селі застрелили за те, що він посмів сидіти, а не стояти біля своєї хати під час проходження німецьким патрулем. Батька побили за те, що не зрозумів мови патруля. Скрізь панували страх і жах». Незабаром і батько «не витримав лихого долі», «помер».

Костянтин влаштувався в одну з районних аптек помічником провізора. Звідти, разом із завідуючою аптекою, вдалося втекти і добратися до партизанського загону, який діяв в Довішевському районі. В загоні працював помічником лікаря з аптечних справ і надавав медичну допомогу пораненим і хворим партизанам. Через деякий час загін об'єднався з іншими в спільне партизанське об'єднання, яке діяло в польських краях Житомирщини, а з 1943 року – у Волинській області. У 1944 році партизанське з'єднання брало участь в захопленні важливого залізничного вузла Ковель. З приходом частин Радянської армії (1945 рік), партизанське з'єднання було розформоване, а К. М. Синяка направлено на медичну службу завідуючим аптечним складом Ковельського залізничного відділку. Можна було працювати там і далі, і певною мірою, допомагати родині, та на «сімейній раді» мати порадила Костянтину здобувати фах лікаря, чого і сам він хотів.

В тому ж році він вступив у Львівський медичний інститут на лікувальний факультет, який закінчив з відзнакою в 1950 році. Ректорат Інституту рекомендував випускнику низку різних керівних посад, проте він вирішив зайнятися науководслідницькою роботою, тож прийняв запрошення професора Г. С. Мосінга, тоді вже відомого вченого з проблеми рикетсіозів, працювати в Львівському НДІ епідеміології, мікробіології і гігієни. Там він очолив вірусологічну лабораторію, приміщення якої довелося власноруч розширювати і обладнувати на горищі корпусного будинку інституту, працюючи і столяром і прорабом. Побудоване приміщення і нині відповідає вимогам до вірусологічної лабораторії. Наказом МОЗ України

на базі цієї лабораторії був створений Республіканський консультативно-методичний центр специфічної профілактики поліомієліту.

Плідною була діяльність К. М. Синяка в Москві в Інституті поліомієліту на посаді заступника директора з наукової роботи. Там, спільно з директором інституту, академіком АМН СРСР Михайлом Петровичем Чумаковим, він розробив раціональну схему активної специфічної профілактики поліомієліту. Цим заходом зроблено великий науковий і практичний внесок у справу зменшення захворюваності на поліомієліт.

Інститутом поліомієліту АМН СРСР було направлено велику партію вакцини у Львівський НДІ епідеміології, мікробіології та гігієни для проведення перших масових щеплень проти поліомієліту. Спочатку така акція проводилася в західних, а потім і в східних областях України. Організація проведення масових щеплень була відмінною. Відмічались випадки, коли цим рятівним препаратом в районі за тиждень щеплювали більше 95% осіб. Захворюваність на поліомієліт у країні почала стрімко зменшуватися. Інтенсивний показник за 5 років (1958–1963 рр.) знизився з 9,1 до 0,13 на 100 тис. населення.

Два роки К. М. Синяк працював за запрошенням в Стокгольмському міжнародному мікробіологічному інституті, де приймав участь в розробці живої протикорової вакцини. Ним же вперше було застосовано безголкові інжекторні шприци для щеплення проти кору.

У 1970 році К. М. Синяк був направлений на Міжнародний конгрес мікробіологів в Мексику разом з академіками СРСР В. В. Тимаковим, В. М. Ждановим і О. В. Бараяном. На конгресі обговорювалися напрацьовані матеріали для передачі Генеральному секретареві ООН щодо заборони застосування, удосконалення і зберігання біологічної зброї.

Після перебування в Швеції К. М. Синяк знову повернувся до Москви в Інститут поліомієліту, а звідти, того ж року, в Київ – в НДІ епідеміології, мікробіології та паразитології МОЗ України на посаду заступника директора з наукової роботи. Деяко пізніше йому запропонували і посаду головного епідеміолога МОЗ України за сумісництвом. На цих посадах він повністю виправдав довіру МОЗ України у вирішенні тогочасних проблем з підтримання санітарно-епідеміологічного благополуччя країни.

Коли в Київському інституті вдосконалення лікарів звільнилась посада завідувача кафедри епідеміології, на запрошення ректора інституту, професора М. Н. Умовіста, К. М. Синяк зайняв цю посаду. В цей період велика увага приділялась покращенню навчально-методичної роботи кафедри, поліпшенню її матеріальної бази, була створена проблемна лабораторія. Кафедра набувала авторитету. Для підвищення кваліфікації приїжджали лікарі не лише з України та інших республік СРСР, але й з зарубіжних країн. Очолованою ним кафедрою видані підручники з епідеміології для лікарів та студентів, для середніх медпрацівників СЕС. Вони і на сьогодні залишаються настільними джерелами інформації з питань розробки заходів профілактики різних інфекцій.

Спільно з професором К. Хеденом К. М. Синяком

написана монографія «Боротьба з інфекціями. Роль прикладної біології у військовому перепрофілюванні», він брав активну участь у виданні шести томів «Проблеми хімічної і біологічної війни». Загалом же К. М. Синяком опубліковано 3 підручники, 11 монографій, 350 наукових праць, майже половина з них – в міжнародних академічних виданнях і понад 100 матеріалів в періодичній пресі.

Професор К. М. Синяк був активним медичним географом, працюючи в Центрі з медико-географічних досліджень в Україні. Центр був створений рішенням другої Республіканської науково-практичної медико-географічної конференції в 1977 році в Полтаві за пропозицією заступника міністра охорони здоров'я Б. П. Криштопи. Під його керівництвом розроблено і видано 25 медико-географічних атласів районування території України за ризиком захворюваності на сибірку, правець, туляремію, лептоспіроз і аскаридоз. По одному екземпляру таких атласів знаходилось в штабах цивільної оборони в усіх областях.

К. М. Синяком зроблено ще чимало відкриттів та впроваджено безліч новацій. Він організував і першу в країні лабораторію з вивчення біохімії ліпідів макроорганізмів з використанням газової хроматографії.

К. М. Синяк був вченим-епідеміологом широкого профілю, палким захисником епідеміологічної науки, витоки якої пов'язані з Україною (Д. К. Заболотний, Л. В. Громашевський). На міжнародних конференціях у своїх виступах, де це було доречно, завжди нагадував учасникам зібрань, що перша кафедра епідеміології в світі була організована в Одесі і перший підручник з епідеміології опубліковано також в Україні.

В 1995 р. в Атланті (США) на міжнародному конгресі «Небезпечне забруднення – вплив на здоров'я та екологію» в програмній доповіді він зауважив: «Епідеміологічна наука була започаткована в Україні і ми будемо відстоювати її чистоту...». Учасники конгресу схвально сприйняли його виступи. Про це йшлося і в листі від координатора департаменту здоров'я США професора Д. Андревса, надісланому К. М. Синяку на кафедру: «Ваша участь у конгресі була вирішальною. Ви один із тих, хто зробив конгрес успішним. Я дуже ціную Ваші зусилля і сподіваюсь на співробітництво с Вами...».

Як штатний епідеміолог МОЗ України Костянтин Михайлович свою діяльність тісно пов'язував з розробкою заходів профілактики по лінії цивільної оборони, в підвищенні її готовності професійно передбачати епідеміологічні наслідки надзвичайних ситуацій та боротьбу з ними. Його зусилля в цьому напрямку належно оцінені штабом цивільної оборони Радянського союзу, за що в 1979 році він був нагороджений знаком «Отличник ГО», а в 1982 році «Почетным знаком ГО СССР» – «За умілу організацію, керівництво і забезпечення завдань і заходів цивільної оборони, за тривалу активну працю в системі цивільної оборони».

К. М. Синяк з теплотою згадував спільну продуктивну працю з першим міністром охорони здоров'я незалежної України проф. А. Ю. Романенко, проф. Ю. П. Спіженко та першими за років незалежності головними державними санітарними лікарями Украї-

ни В. Ф. Марієвським, Д. М. Касьяненко, які розуміли роль і задачі профілактичної служби і робили все можливе для її вдосконалення.

Ось що залишив нам у своїх спогадах про життя Костянтин Михайлович в невеличкій, але змістовній книзі: «Мій шлях в житті та епідеміології» (видавництво «Здоров'я». Київ, 2001 р.): «Я не дипломат, не юрист. Я лікар, учений і описую події так, якими їх бачу, усвідомлюю. Завжди хотів бути доступним і зрозумілим, а щоб це сталося, необхідно говорити всім правду, якою б вона не була – радісною чи гіркою... Ніколи не ставив собі за мету образити будь-кого, але завжди оцінював вчинки людей, з якими зустрічався на своєму життєвому шляху, в тому числі високопосадових чиновників лише за двома критеріями – добре чи погано. Зате я ніколи не писав анонімок, навіть у роки, коли це було модним. Мені завжди хотілося почуватися вільною людиною».

Автором дається критична та об'єктивна, на наш погляд, оцінка діяльності деяких високопосадовців в МОЗ України та наукових закладів санітарно-епідеміологічного профілю. Безкомпромісною є оцінка і деяких керівників-плагіаторів. Деякі думки професора Синяка виявляються досить актуальними в теперішній час. Ще у 2001 р. він писав: «Післядипломну підготовку лікарів-епідеміологів дозволили вести кафедрам [інфекційних хвороб – прим. ред.], викладачі яких самі потребують підготовки з епідеміології. Такий підхід спричинить зниження кваліфікації епідеміологів. А наслідком цього буде підвищення інфекційної захворюваності населення. Тоді розпочнемо, вкотре вже, відновлювати епідеміологічний підрозділ санепідслужби, а на це піде декілька років і протягом цього періоду люди з вини некваліфікованих керівників хворітимуть і помиратимуть від інфекцій».

Мудрі люди кажуть: «Велике бачиться на відстані», час – річ невблаганна, поступово приходиться усвідомлення, яка велика Людина пішла від нас і як мало у свій час цінували її подвижницькі діяння. Зроблено Костянтином Михайловичем дійсно багато корисного для науки і практики з підвищення знань багатьом тисячам лікарів, курсантів і студентів санітарно-епідеміологічного профілю. Курсанти і студенти пригадують про властиву йому манеру роз'яснювати їм лекційний матеріал не читаючи, а

розповідаючи з наведенням численних фактів, епізодів, дослідницьких поїздок майже на усі континенти світу.

Для медичного загалу мабуть недостатньо відома престижна, відповідальна громадсько-політична праця К. М. Синяка. Декілька років він був членом Президії української Ради Миру під головуванням Л. М. Кравчука та членом Головної редакції журналу «Трибуна» – масового поширювача знань серед населення. В надрукованому в цьому журналі некролозі редакція відмітила, що він був «яскравим творцем і полум'яним популяризатором медичних знань... Його заслуги перед людством величезні... До його думок прислухалися, висновками його досліджень користувалися у Швеції, США, Болгарії, Німеччині, Лаосі, Мексиці, Бразилії, Швейцарії, Польщі та інших країнах».

Варто відмітити і філософські роздуми професора К. М. Синяка, які викладені в післямові до його книги-сповіді. «У житті намагався бути оптимістом... Чиновників призначають і звільняють, і після грозових хмар настає світло сонячної днини... Переконали, що зі злом треба боротися, навіть знаючи про небезпеку, що чатує на тебе. Коли наздоганяєш зловмисника, варто сподіватися, що він буде захищатися і може завдати ударів у відповідь... Сміливі вчинки властиві людям вільним, які відстоюють людські цінності. Люди високої духовності, покликком яких було творити добро і ділитися з іншими, ніколи не почувалися самотніми. Пам'ятаймо, що в молодості ми вчимося, а в старості усвідомлюємо науку життя. Старість – це не стільки стан, як завдання. Якщо можеш його розв'язати, то старість буде такою ж приємною, як і молодість...».

Микола Ковган

Редакційна колегія журналу «Превентивна медицина. Теорія і практика», «Всеукраїнська асоціація мікробіологів, епідеміологів та паразитологів імені академіка Д. К. Заболотного» приєднується до теплих спогадів автора про Костянтина Михайловича Синяка, світла пам'ять про нього зберігається серед співробітників Інституту епідеміології та інфекційних хвороб.